

چالش‌های فرزندآوری در زنان تحصیلکرده دارای سه فرزند و بیشتر و راهبردهای ترغیبی

سپیده اکبری*^۱ ، مهرانگیز شعاع کاظمی^۲

چکیده

جمعیت و تغییرات آن، از دیرباز تا کنون یکی از مسائل مهم و حیاتی یک کشور بوده است. بنا به آخرین داده‌های مرکز آمار، نرخ باروری به ۱/۷ و به عبارتی کمتر از سطح جانشینی رسیده است که نشان می‌دهد با چالش کاهش جمعیت روبرو هستیم. تغییرات سبک زندگی زنان و نگرش‌های آنان از مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار روی مسئله باروری است. این پژوهش، به بررسی چالش‌های فرزندآوری در زنان با سه فرزند پرداخت. هدف از این پژوهش، یافتن عوامل ترغیبی به فرزندآوری بود. پژوهش به روش کیفی و از نوع پدیدارشناسی بود. برای این منظور، از ۲۰ مادر ۴۲-۲۶ ساله مصاحبه عمیق صورت گرفت که سه فرزند یا بیشتر داشتند و با روش نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب شده بودند. با توجه به تحلیل یافته‌ها، سه مقوله اصلی موانع فرزندآوری، عوامل ترغیبی فرزندآوری و انتظارات تسهیل فرزندآوری و ۱۰ مقوله فرعی و بیش از ۱۰۰ مفهوم به دست آمد. به طور کلی اینطور می‌توان نتیجه‌گیری کرد که افراد با توجه به باورداشت‌های دینی خود به فرزندآوری با تعداد زیاد اقدام می‌کنند و در این راه، حمایت‌های مادی و معنوی که از خانواده دوطرف دریافت می‌شود می‌تواند عامل کمک‌کننده باشد. همچنین کمک‌های همراهمه همسر در کارهای خانه و نگهداری از فرزندان به مادر مسئله مهم و تأثیرگذاری بود.

اطلاعات مقاله

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۲۹
 تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۲/۱۸

نوع مقاله: پژوهشی اصیل

واژگان کلیدی

پدیدارشناسی، راهبرد، زنان، فرزندآوری، عوامل ترغیبی.

ارجاع به مقاله:

اکبری، سپیده، شعاع کاظمی، مهرانگیز. (۱۴۰۱). چالش‌های فرزندآوری در زنان تحصیلکرده دارای سه فرزند و بیشتر و راهبردهای ترغیبی. مطالعات زن و خانواده، ۱۰(۴)، ۸۱-۱۰۳. DOI. 10.22051/jwfs.2023.39487.2831

zshahemi1320@gmail.com

^۱ کارشناس ارشد مطالعات زنان، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

^۲ دانشیار گروه مطالعات زن و خانواده، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصاد، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

مقدمه

مسئله فرزندآوری و جمعیت بسیار مهم است. آمارها نشان از کاهش جدی جمعیت را دارند. بنا به آخرین آمارهای مرکز آمار ایران، شاخص میزان باروری کل برای جمعیت ایرانی در سال ۱۳۹۶، ۱/۲، در سال ۱۳۹۷، ۰/۲ محاسبه شده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۹). همچنین نسبت جمعیت کمتر از ۱۵ ساله کشور در سال ۱۳۳۵، ۴۲/۲ درصد بوده که در سال ۱۳۹۵، تنها به ۲۴ درصد رسیده است (فتحی و همکاران، ۱۳۹۸). همه این آمارها نشان از کاهش جمعیت جوان کشور دارد که دارای پیامدهای سوء اقتصادی چون عدم رشد و توسعه اقتصادی، کم شدن نیروی کار، کاهش جمعیت جوان و نخبه کشوری، افزایش هزینه های نگهداری از سالمندان و فشار به صندوق های بازنشستگی است (برزگری و موغلی، ۱۳۹۹). از این رو، پژوهش های متعددی پیرامون عوامل مؤثر بر باروری صورت گرفته است که عوامل مختلفی اعم از اجتماعی، اقتصادی، جامعه شناسی و بهداشتی را مورد مطالعه قرار داده است. در رویکرد جامعه شناسی، مدرنیزاسیون را عامل اصلی کاهش باروری می دانند و زنان تحت تاثیر تغییرات آن، به ارزش های فرد محور چون: تحقق خویشتن، مدیریت بدن، تحصیلات و عدم تحمل مشکلات و سختی های فرزندآوری روی آوردند. برای زنان، ارزش فرزند، نسبت به اشتغال و آموزش در مرتبه های پایین تر قرار گرفته است (اوجاقلو و سرایی، ۱۳۹۳). در رویکرد اقتصادی، هزینه فرصت، نقش اصلی در تصمیمات باروری دارد. زنان شاغل نیز در زمینه فرزندآوری با چالش هایی نظیر مراقبت از کودک، تنش های محیط شغلی، گاه عدم حمایت اجتماعی اعضای خانواده و حتی گاه عدم حمایت سرپرست خانواده روبرو هستند که باعث می شود زوجین در مقابل آن، فرزندآوری را به تأخیر بیندازند و به کاهش تعداد فرزند و فاصله زیاد بین فرزندان روی بیاورند (اسحاقی و همکاران، ۱۳۹۳). به طور کلی می توان گفت زنان و تغییراتی که در سبک زندگی و نگرش های آنان ایجاد شده، نقش محوری را در مسئله کاهش باروری دارد و اهمیت پرداختن به نقش زنان در این زمینه بیش از پیش آشکار شده است. از این رو، هدف کلی از این پژوهش، یافتن مسائل تأثیرگذار بر مقوله فرزندآوری در نگاه زنان است.

روش پژوهش

با توجه به موضوع تحقیق از روش کیفی و مطالعه پدیدارشناسی استفاده شد. به این منظور، زنان دارای سه فرزند و بیشتر شهر تهران که دغدغه ادامه تحصیل داشتند با روش نمونه گیری هدفمند گلوله برفی یا زنجیره ای انتخاب شدند و تحت مصاحبه ی نیمه ساختاریافته و عمیق قرار گرفتند. با توجه به پاندمی کووید ۱۹ و محدودیت های رفت و آمدی آن، امکان مصاحبه حضوری به همراه مشاهده فراهم نشد و استفاده از فضای مجازی جایگزین گردید. با توجه به اینکه این بیماری محدودیت هایی را نیز برای زنان ایجاد کرده بود، آنان ترجیح می دادند که به جای مصاحبه تلفنی از پیام رسان ها استفاده کنند. به این ترتیب که پرسش ها برای آنان از طریق پیام رسان های فضای مجازی ارسال می شد و آنان در فواصل مختلف زمانی به صورت صوتی یا متنی به سوالات پاسخ می دادند. با توجه به پاسخ ها، پرسش های تکمیلی پرسیده می شد و به همین ترتیب کار

ادامه می‌یافت. برای تحلیل داده‌ها از روش موستاکاس^۱ (۱۹۹۴) استفاده شد. به این صورت که در مرحله اول، متن مصاحبه‌های پیاده‌سازی شده، چندین باره مورد مطالعه قرارگرفت و به عبارتی، غوطه‌وری در داده‌ها صورت گرفت. در مرحله بعدی داده‌ها با هم ترکیب شدند و افق‌سازی صورت گرفت و در آخر اظهارات مهم در قالب مضامین یا واحدهای معنایی، دسته‌بندی شد و اظهارات تکراری حذف گردید. همچنین توصیف مضامین صورت گرفت؛ به طوری که با توجه به سه مرحله ابتدایی، توصیفی در مورد چگونگی تجربه شدن پدیده توسط افراد مورد مطالعه ارائه شد (کرسول^۲، ۱۳۹۸: ۲۸۶-۲۸۵ و داگلاس و موستاکاس^۳، ۱۹۸۵). برای اعتباریابی در این پژوهش از فرایند کنترل اعضا بهره برده شد به طوری که برای تحلیل داده‌ها و تفاسیر آن، متن صریح مصاحبه‌های افراد شرکت‌کننده در پژوهش در قسمت‌های مربوطه آورده شد و به آن ارجاع داده شد.

یافته‌ها

در این پژوهش با تجزیه و تحلیل مصاحبه‌های بیست مادر دارای سه فرزند و بیشتر و دارای دغدغه ادامه تحصیل نتایج زیر به دست آمد:

تحلیل متغیرهای زمینه‌ای مصاحبه‌شوندگان نشان می‌دهد که سن جامعه آماری بین ۴۲ تا ۲۶ سال بود که میانگین سنی آنان ۳۴ سال است. بیشتر آنان با درصد فراوانی ۴۵ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد بودند. هیچ کدام از افراد شرکت‌کننده در حال حاضر شاغل نبودند و تنها سه نفر از آنان تجربه کوتاهی از اشتغال را داشتند. پراکندگی مناطق سکونت مصاحبه‌شوندگان بالا بود اما می‌توان گفت که بیشتر در منطقه شرق تهران ساکن بودند و بیش از ۶۰ درصد از آنان دارای مسکن شخصی به صورت آپارتمانی بودند. بررسی تعداد زایمان‌های مصاحبه‌شوندگان نشان از این دارد که فراوانی زایمان سزارین در آنان بالا بود.

از تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها، مقولات استخراج شده در سه دسته موانع فرزندآوری، عوامل ترغیبی و مطلوبات فرزندآوری دسته‌بندی شدند. موانع فرزندآوری از دیدگاه شرکت‌کنندگان پژوهش عبارت‌اند از: نگاه فرهنگی جامعه، شرایط جسمانی مادر، مسائل اقتصادی و سیاست‌های حاکمیتی. مقوله محوری عوامل ترغیبی به فرزندآوری را از مقوله‌های فرعی باورداشت دینی، حمایت اطرافیان، امنیت اقتصادی و اولویت مادری استخراج شد. همچنین مادران انتظاراتی از دولت و دستگاه حاکمیت برای رفع موانع و تسهیل امر فرزندآوری داشتند که در سه حوزه بهداشت و درمان، فرهنگ اجتماعی و اقتصاد مقوله‌بندی شد.

بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به تجزیه و تحلیل یافته‌ها می‌توان اینطور جمع‌بندی کرد که زنان تحصیل کرده پژوهش، مادری را اولویت خود مطرح کردند تا جایی که هر جا اشتغال یا تحصیل مانعی برای انجام هرچه بهتر مادری برای آنان بود، اشتغال یا تحصیل را کنارگذاشته بودند. از نگاه آنان، مادری شامل نقش‌های خانگی و انجام کارهای خانه، جلب رضایت همسر و پذیرش او به عنوان مدیرخانه، نگه‌داری از فرزندان از نظر جسمی و روانی و

¹. Moustakas

². Creswell

³. Douglass

رسیدگی به تحصیل فرزندان بود. در پژوهش، زنان وجوه مختلفی از تأثیرگذاری مسائل اقتصادی در زندگی خویش را بیان کردند و وضعیت معیشت خانواده های خود را پرچالش می دانستند، اما با تمامی مشکلات اقتصادی آن را مانع اصلی نمی دیدند، زیرا برخی از مصاحبه شوندگان با داشتن درآمد پایین از دیدگاه خود و مسکن استیجاری، به داشتن فرزندان بیشتر تمایل داشتند. شاید بتوان گفت مهم ترین عامل مؤثر بر فرزندآوری در این پژوهش باورداشت دینی بود؛ آنان در وهله اول دغدغه بحران کاهش جمعیت که توسط رهبر کشور مطرح شده بود را بیان می کردند و در ادامه دلایل دیگری همچون اثرات مثبت تربیتی فرزندان زیاد و یا علاقه شخصی به فرزندان زیاد را مطرح می کردند.

ملاحظات اخلاقی در پژوهش

رعایت اخلاق پژوهش: این مطالعه با رعایت کدهای اخلاقی انجام پژوهش های انسانی صورت گرفت؛ به منظور رعایت مسائل اخلاقی در پژوهش کیفی حاضر، در ابتدای فرایند مصاحبه، در پیامی به آن ها پیرامون هویت شخص مصاحبه کننده، نوع دانشگاه محل تحصیل، هدف مطالعه به آنان اطلاع داده شد و افراد با رضایت کامل در این پژوهش مشارکت کردند و به سؤالاتی که تمای داشتند پاسخ می دادند. همچنین برای گمنامی آنان، شماره ای به هریک اختصاص داده شد و در ارجاعات از افراد مختلف استفاده شد تا تصویری از یک فرد خاص ارائه نشود. این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان تجربه زیسته زنان دارای سه فرزند و بیشتر با تحصیلات تکمیلی و راهبردهای ترغیبی است که در سال ۱۴۰۰ دفاع شد.

حمایت مالی: در پژوهش حاضر هیچ گونه حمایت مالی از جانب سازمان یا مؤسسه ای صورت نگرفت.
سهم نویسندگان: در پژوهش حاضر که پایان نامه کارشناسی ارشد دانشجو سپیده اکبری بود، ایشان به عنوان نویسنده اصلی بودند و خانم دکتر شعاع کاظمی، به عنوان استاد راهنما در فرایند پژوهش به عنوان استاد راهنما حضور داشتند و همچنین هنگام نگارش مقاله از راهنمایی ایشان بهره برده شد و زیر نظر ایشان مقاله نگارش شد.
تضاد منافع: چاپ مقاله و نگارش آن هیچ گونه منفعت مالی برای نویسندگان آن ندارد و از جانب هیچ سازمان یا مؤسسه ای برای نگارش مقاله حمایت مالی نشده اند و هنگام ارسال مقاله به طور کامل از اخلاق نشر پیروی کرده و از سرقت ادبی و جعل داده پرهیز شده است.
تشکر و قدردانی: از همه شرکت کنندگان در پژوهش تشکر می کنم همچنین از دکتر بدره و دکتر جواهره که داوری این رساله را برعهده داشتند کمال تشکر را دارم.

منابع فارسی

اسحاقی، محمد، محبی، سیده فاطمه، پاپی نژاد، شهربانو، جهاندار، زینب. (۱۳۹۳). چالش های فرزندآوری زنان شاغل در یک مطالعه کیفی. زن در توسعه و سیاست. ۱۱۱-۱۳۴. [لینک]	برزگری بافتی، کاظم، موغلی، مرضیه. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر هرم سنی بر اقتصاد ایران. پژوهش های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی. ۳(۲۴)، ۱۰۲-۷۵. [لینک].
اوجاقلو، سجاد، سرایی، حسن. (۱۳۹۳). مطالعه ی تغییرات زمانی ارزش فرزند در ایران (مطالعه زنان شهر زنجان). مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، ۳(۲)، ۲۶۱-۲۸۳. [لینک]	فتحی، الهام، جاوید، نورمحمد، حسینی، سیده مسعود، میرزایی، صفیه، نصیری پور، مجتبی. (۱۳۹۸). بررسی روند تغییرات ساختار و ترکیب جمعیت کشور و آینده آن تا افق ۱۴۳۰ شمسی بر اساس

مرکز آمار ایران (۱۳۹۹). شیب نزولی میزان باروری کل ایران از ۹۶ تا ۹۸. مرکز آمار ایران. [لینک]

نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵. نشریه درگاه ملی آمار. [لینک]

کرسول، جان، دانایی فرد، حسن، کاظمی، حسین. (۱۳۹۸). پویای کیفی و طرح پژوهش. انتشارات صفار، چاپ چهارم.

References

Barzegari Bafghi, K., Mughli, M. (2019). Investigating the impact of the age pyramid on Iran's economy. *New research of geographical sciences, Architecture, and urban planning*. 3(24), 75-102. (text in Persian). [link].

Creswell, J., Danai Fard, H., Kazemi, H. (2018). *Qualitative survey and research design*. Safar Publications, 4th edition, Tehran. (text in Persian).

Douglass, B. G., & Moustakas, C. (1985). Heuristic inquiry: The internal search to know. *Journal of humanistic Psychology*, 25(3), 39-55. <https://doi.org/10.1177%2F0022167885253004>. [Link]

Eshaghi, M., Mohebi, S., Papynezhad, S., Jahandar, Z. (2014). Childbearing Challenges for Working Women; a Qualitative Study. *Woman in Development & Politics*, 12(1), 111-134. doi: 10.22059/jwdp.2014.51356 (text in Persian). [Link]

Fathi, E., Javaid, N.M., Hosseini, Se M., Mirzaei, S., Nasiripour, M. (2018). Investigating the trend of changes in the structure and composition of the country's population and its future until the horizon of 1430 AD based on the results of the 1395 general population and housing census. *Journal of the national portal of statistics*. (text in Persian). [link]

Iran Statistics Center (2019). The downward slope of Iran's total fertility rate from 1396 to 98. Iran

Statistics Center. [link]

Ojaghlo, S., Saraie, H. (2014). A study of Temporal changes of a child value in Iran (Zanjan city women). *Quarterly of Social Studies and Research in Iran*, 3(2), 261-283. doi: 10.22059/jisir.2014.53139 (text in Persian) [Link]

© 2023 Alzahra University, Tehran,

Iran. This article is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International (CC BY-NC-ND 4.0 license)